

Zbigniew Kwieciński

Dolnośląska Szkoła Wyższa, Wydział Nauk Pedagogicznych

Czy skazani jesteśmy na bezradność? Wobec zapaści społeczeństwa wychowującego

ABSTRACT: Według rzetelnie uzasadnionej hipotezy o zbieżności (izomorfizmie) poziomu rozwoju świadomości jednostki z zastanym poziomem kulturowym społeczeństwa (J. Habermas, L. Kohlberg) – powszechna przyzwoitość jest możliwa tylko w „porządnym społeczeństwie” (Margalit, 1996). W Polsce przeżywamy głęboki kryzys rozpadu i regresu społeczeństwa wychowującego. Autor wskazuje na dwa zbiory probierzy (kryteriów) dobrego ładu społecznego: 1) „dekalog odnowy” wygenerowany przez polski masowy ruch sprzeciwu społecznego w latach 1980–1981, a zrekonstruowany przez P. Sztompkę, oraz 2) uniwersalny katalog zdolności ludzkich, koniecznych do osiągnięcia jako warunek pełni człowieczeństwa, opracowany przez M.C. Nussbaum. Obydwa te zbiory kryteriów są i mogą stale być pomocne w formułowaniu diagnoz rozwoju społeczeństwa. Na przeszkodzie rozwoju cywilizacyjnego Polski stoi jednak silnie ugruntowany przez wieki system zbiorowej podświadomości, na który składa się zbitka wielu elementów, wskazana przez Komitet Prognoz przy Polskiej Akademii Nauk. Nadzieję autorów *Raportu Polska 2050*, że te bariery można zlikwidować lub zminimalizować, osłabiają obecne tendencje do konserwatywnych w systemie szkolnym. Dobrze ilustruje te zmiany ironiczny esej wybitnego uczonego P. Węgleńskiego, o zmianach programowych w polskim szkolnictwie oraz „złota myśl” A. Macierewicza, ministra obrony, o szczególnej roli Matki Boskiej Częstochowskiej dla bezpieczeństwa państwa. Autor artykułu wskazuje drogę powrotu do indywidualnej i zbiorowej mądrości oraz przyzwoitości poprzez powszechną alfabetyzację krytyczną.

SŁOWA KLUCZOWE: regres społeczeństwa wychowującego, probierze dobrego ładu i człowieczeństwa, bariery rozwoju, niepokojące reformy, publiczne demonstracje głupoty, konieczność alfabetyzacji krytycznej

Kontakt:	Zbigniew Kwieciński feliksa@uni.torun.pl
Jak cytować:	Kwieciński, Z. (2018). Czy skazani jesteśmy na bezradność? Wobec zapaści społeczeństwa wychowującego. <i>Forum Oświatowe</i> , 30(1), 15–24. Pobrano z: http://forumoswiatowe.pl/index.php/czasopismo/article/view/635
How to cite:	Kwieciński, Z. (2018). Czy skazani jesteśmy na bezradność? Wobec zapaści społeczeństwa wychowującego. <i>Forum Oświatowe</i> , 30(1), 15–24. Retrieved from http://forumoswiatowe.pl/index.php/czasopismo/article/view/635

LUDZIE PRYZWOICI PRZEWAŻAJĄ TYLKO W PORZĄDNYM SPOŁECZEŃSTWIE

Przypomnę na początek hipotezę zbieżności (izomorfizmu) rozwoju społeczeństwa i jednostki Jurgena Habermasa i Lawrence’a Kohlberga (Jasińska-Kania, 1983; Witkowski, 2010), wedle której zdecydowana większość jednostek w swoim rozwoju świadomości nie może przekroczyć stadium rozwoju osiągniętego przez całe społeczeństwo. W latach 80. zdecydowana większość polskiej młodzieży nie przekraczała czwartego stadium rozwoju moralnego, czyli szacunku oraz przestrzegania prawa i norm religii, do której wyznawania się przyznawała. Przy powszechnym braku szacunku dla prawa i 11 przykazań młodsi Polacy byli przeważnie w stadium odwzajemniania się (*ja tobie, jak ty mnie*) i w stadiach wczesnodziecięcych roszczeń unikania przykrości oraz pozyskiwania przyjemności bez konieczności zasłużenia ich sobie.

Wiele lat później Avigai Margalit powtórzył tę myśl jako uniwersalne prawo: *porządne społeczeństwo* jest warunkiem przyzwoitości obywateli.

Czy w naszym społeczeństwie szanuje się prawo, organizacje społeczne i instytucje państwowe, czy masowy katolicyzm oznacza przestrzeganie norm przyzwoitości zalecanych przez Mojżeszowy dekalog i Jezusowe jedenaste przykazanie bezwarunkowej życzliwości wobec każdego napotkanego człowieka i zdobywania się na czyny szlachetne, także wobec obcych?

Proponuję tu przyjąć, jako kryteria pożądanego ładu społecznego i człowieczeństwa, dwa probiez – swoiście polski i uniwersalny. Ten polski probiez to Polaków Sierpniowe (1980–1981) nadzieje na zasadniczą zmianę systemową – zrekonstruowane przez Piotra Sztompkę jako dekalog odnowy. Ten uniwersalny to próba Marthy C. Nussbaum sformułowania dekalogu praw i zdolności stanowiących pełne człowieczeństwo.

JACY JESTEŚMY?

Podejmę się tu próby, zarysu diagnozy.

1) Zakorzeniony system kulturowy (struktury długiego trwania, mentalność) Polaków jest silną blokadą rozwoju społeczeństwa (*Raport Polska 2050*, 2011). Wywołuje to pytanie o to, czy nowoczesny system edukacyjny może stanowić remedium zniesienia tych blokad.

2) Mamy dziś w całej cywilizacji zachodniej, także w Polsce, proces równoczesnego współwystępowania i ścierania się świadomości przednowoczesnej, nowoczesnej i ponowoczesnej, aż do poziomu, który Ken Wilber nazwał *autopoprawką ewolucji*, kiedy to w skali politycznej ludzie z poziomu świadomości nowoczesnej stają się zwycięzcami wyborów i pełnią władzę, gdy potrafią schlebiać większości swych obywateli (elektorów), będących na poziomie przednowoczesnym (świadomość wojownika, magiczno-religijna, biorcy dóbr niezapracowanych). Przeżywamy postępującą eksplozję głupoty i epidemii demoralizacji, co szeroko i z uporem dokumentowałem, a gdy mówiłem o tym 20 lat temu we wrocławskim Salonie Profesora Dudka, bardzo to wzburzyło niezwykle wykształconą publiczność. Narasta u nas powszechna „kultura upokarzania” (Szahaj, 2015).

3) Przeżywamy głęboki regres edukacji publicznej (np. Kłakówna, 2014; Węgleński, 2017), zdecydowanie dominuje wychowanie w duchu mitów patriotycznych i chluby narodowej, przy stracie pamięci o naszych klęskach, katastrofach i wstydlivych raczej kartach dziejów. Narasta nietolerancja wobec Innego, upowszechnia się terytorializm, zamykanie się oraz wrogość wobec sąsiadów i innych wspólnot niż nasza. Nie ma wychowania państwowego w duchu rzetelności, odpowiedzialności i otwartości.

DEKALOG POLSKIEJ ODNOWY 1980–1981 W UJĘCIU PIOTRA SZTOMPKI

Piotr Sztompka zrekonstruował „dekalog”, dziesięć wartości w ruchu polskiej odnowy w latach 1980–1981; na każdą z nich złożyły się cztery normy (a zatem w sumie „quadragintalog”). Przypomnę je, gdyż mogą one sprzyjać myśleniu i badaniom, na ile te oczekiwaniu masowego ruchu społecznego spełniły się po upływie ponad 35 lat. Są to:

I. Równość i sprawiedliwość

1. Równe szanse zrealizowania celów, aspiracji i oczekiwań oraz dostępności dóbr.
2. Wynagrodzenie proporcjonalne do wysiłku włożonego w pracę oraz do społecznych korzyści z nich płynących.
3. Zapewnienie minimum godziwych warunków materialnych wszystkim członkom społeczeństwa.
4. Przeciwdziałanie wykorzystywaniu jednych ludzi przez drugich, bogaceniu się jednych kosztem innych, traktowaniu ludzi jako środków do celu.

II. Prawda

5. Kompletność i obiektywizm informacji w sprawach publicznych.
6. Zaufanie społeczne do nadawców przekazów oficjalnych – wiarygodność źródeł informacji.
7. Swoboda wypowiedzi (w granicach odpowiedzialności za słowo).
8. Uznawanie wielości stanowisk w kwestiach publicznych i tolerancja dla poglądów odmiennych.

III. Praworządność

9. Stosowanie wobec wszystkich osób jednolitych zasad, reguł oraz norm i kryteriów ocen.

10. Wywiązywanie się z obowiązków nałożonych przez te zasady, reguły i normy oraz możliwość upominania się o przestrzeganie uprawnień.
 11. Skrupulatne wykonywanie zawartych umów i porozumień.
 12. Poczucie pewności ładu społecznego – stałość, konsekwencja i ciągłość podstawowych zasad, reguł i kryteriów.
- IV. Racjonalność**
13. Uwzględnienie całokształtu obiektywnych okoliczności przy podejmowaniu każdej decyzji.
 14. Szacunek dla wiedzy naukowej, ekspertyz, kompetentnego doradztwa.
 15. Wymaganie właściwych kwalifikacji do każdej pracy i odpowiedzialność przy podejmowaniu decyzji działań w określonych dziedzinach życia społecznego.
 16. Kompetencje, kwalifikacje, fachowość na wszelkich stanowiskach („właściwi ludzie na właściwych miejscach”).
- V. Dyscyplina**
17. Podporządkowanie decyzjom i ustaleniom osiągniętym w demokratyczny i praworządny sposób.
 18. Solidność, skrupulatność, rzetelność w wykonywaniu wszelkich zadań.
 19. Konsekwencja w realizacji zamierzeń.
 20. Uznanie dla dobrze zorganizowanej i rzetelnej pracy oraz wysokich jej wyników.
- VI. Demokracja**
21. Samorządność na wszystkich szczeblach organizacji.
 22. Decentralizacja inicjatyw i decyzji, przy zapewnieniu ogólnej koordynacji wszystkich przedsięwzięć, aby nie były ze sobą sprzeczne i by nie godziły w interesy całego społeczeństwa.
 23. Zasada negocjacji w przypadku rozbieżnych interesów, dążeń grupowych, po rzeczywiście szczerzej dyskusji ludzi o choćby najbardziej odmiennych poglądach.
 24. Zasada decydowania przez większość, gdy uzgodnienie interesów jednostkowych czy grupowych nie jest możliwe.
- VII. Reprezentacja polityczna (pluralizm organizacyjny)**
25. Wielość organizacji, stowarzyszeń, ugrupowań reprezentujących interesy i dążenia grupowe, pokoleniowe i zawodowo-środowiskowe.
 26. Służebna rola i pełna lojalność osób sprawujących funkcje publiczne wobec tych, których interesy i dążenia reprezentują.
 27. Zaufanie ludzi do swoich przedstawicieli sprawujących funkcje publiczne.
 28. Odpowiedzialność przedstawicieli wobec tych, których reprezentują, poprzez autentyczne wybieranie i możliwość odwoływania wybranych.
- VIII. Twórczość**
29. Samodzielność i oryginalność myślenia.
 30. Krytycyzm wobec obiegowych prawd.
 31. Inicjatywa i dążenia do sensownych zmian i ulepszeń w każdej dziedzinie.
 32. Gotowość do aktywnego zaangażowania w sprawach publicznych.

IX. Godność

33. Traktowanie każdego jako osoby – świadomego i decydującego o sobie podmiotu o zróżnicowanych i swoistych potrzebach, dążeniach i aspiracjach.
34. Szacunek dla każdego stanowiska, zawodu, pozycji społecznej.
35. Uznanie wiedzy, kompetencji, rozeznania każdej osoby w sprawach jej bezpośrednio dotyczących.
36. Tolerancja dla przekonań światopoglądowych, religijnych, indywidualnych, indywidualnych zwyczajów i nawyków.

X. Patriotyzm

37. Dbłość o interesy wspólnoty narodowej bez narażania na szwank interesów innych narodów.
38. Uwzględnianie specyfiki narodowej i uznanie swoistych rozwiązań politycznych, organizacyjnych, instytucjonalnych.
39. Troska o zachowanie i utrwalanie tradycji narodowej w jej różnorodnych nurtach.
40. Duma narodowa i solidarność z rodakami.

Jak i w jakim stopniu oczekiwane zmiany zostały spełnione, w jakim stopniu nie wygasło zaangażowanie młodzieży, pracujących dorosłych i naszych elit intelektualnych?

MARTHY C. NUSSBAUM KONCEPCJA UPRAWNIEN I ZDOLNOŚCI LUDZKICH

Uniwersalny probierz, zbiór kryteriów możliwego i osiągniętego człowieczeństwa, sformułowała Martha C. Nussbaum. Jest to wykaz dziesięciu możliwych i koniecznych „zdolności”, bez kompletu których nie można mówić o spełnionym człowieczeństwie. Są to: życie, zdrowe ciało, integralność i nienaruszalność cielesna, zmysły, emocje, rozum praktyczny, przynależność, szacunek dla innych gatunków, zabawa i kontrola nad własnym środowiskiem (politycznym i materialnym).

Przytoczę tu tłumaczenia (K. Sawickiego) pełnego opisu owego katalogu zdolności ludzkich wg M.C. Nussbaum. Brzmi on następująco:

1. Życie – zdolność do prowadzenia życia normalnej długości, w ludzkich warunkach.
2. Zdrowie cielesne – zdolność do posiadania dobrego zdrowia, z uwzględnieniem zdrowia reprodukcyjnego, adekwatnego odżywiania i schronienia.
3. Integralność cielesna – zdolność do przemieszczania się z miejsca na miejsce, do poczucia bezpieczeństwa bez przemocy, a także zdolność do podejmowania satysfakcjonującego życia seksualnego i wyboru w kwestiach prokreacji.
4. Zmysły, wyobraźnia, myśli – zdolność do używania zmysłów, do wyobrażania, myślenia i rozumowania w prawdziwie ludzki sposób, kształtowany i kultywowany przez adekwatną edukację. Zdolność do używania wyobraźni i myśli w odniesieniu do wyrażania i tworzenia własnych wytworów z zakresu religii, literatury, muzyki, sztuki itp. Zdolność do używania własnych myśli w sposób

- zagwarantowany przez wolność ekspresji w odniesieniu zarówno do poglądów politycznych, jak i religijnych. Zdolność do doznawania przyjemności i do unikania niekoniecznego bólu.
5. Emocje – zdolność do odczuwania przywiązania do rzeczy i ludzi, do kochania tych, którzy nas kochają i o nas dbają, do odczuwania smutku podczas ich nieobecności. Zdolność do rozwoju emocjonalnego, nieniszczonego przez strach i smutek.
 6. Rozum praktyczny – zdolność do kształtowania własnej koncepcji dobra i do zaangażowania w krytyczną refleksję dotyczącą planowania własnego życia.
 7. Przynależność – zdolność ludzkiej przynależności przyjmuje dwie formy: (a) zdolność do życia z innymi ludźmi i pośród nich, do rozpoznawania i wykazywania troski wobec nich, do zaangażowania w różne formy interakcji społecznych. Zdolność do wyobrażania sobie sytuacji innych osób; (b) zdolność do posiadania szacunku dla samego siebie oraz nie odczuwania upokorzenia. Zdolność do bycia traktowanym jako osoba posiadająca godność, jako osoba, której wartość jest taka sama jak innych osób.
 8. Inne gatunki – zdolność do okazywania szacunku wobec zwierząt, roślin i świata natury oraz do życia pośród nich.
 9. Zabawa – zdolność do śmiania się, radości, rozrywki i czerpania satysfakcji z rekreacji.
 10. Kontrola nad własnym środowiskiem – zdolność ta wyraża się w dwóch wymiarach: (a) politycznym – zdolność do efektywnego uczestnictwa w wyborach politycznych dotyczących własnego życia, do uczestniczenia w życiu politycznym; (b) materialnym – zdolność do posiadania własności, zarówno w wymiarze dóbr ruchomych, jak i nieruchomości. Zdolność do posiadania praw własnościowych na równi z innymi ludźmi. Zdolność do posiadania wolności od nieuzasadnionego przeszukania i konfiskaty dóbr oraz do poszukiwania pracy, a w niej do zawierania zrozumiałych relacji interpersonalnych i bycia traktowanym z szacunkiem i godnością.

I znowu możemy przyrzeć się znanemu nam otoczeniu społecznemu, od kręgu najbliższych do coraz szerszych, i zapytać o to, w jakim stopniu owe konieczne zdolności ludzkie są spełniane i czy spełniane są w komplecie.

BARIERY ROZWOJU POLSKI

Według *Raportu Polska 2050* opublikowanego w 2011 roku przez Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” PAN bariery rozwoju cywilizacyjnego Polski tkwią w zakorzenionym w nas systemie kulturowym (w strukturach długiego trwania, mentalności, zbiorowej podświadomości).

„System kulturowy – czytamy w *Raporcie* – nie ma charakteru jednolitego, lecz stanowi zbitkę elementów wywodzących się z różnych epok, tradycji historycznej, krót-

kookresowych wizji związanych z przemianami ustrojowymi, a także z rozczarowań, jakie owe zmiany ze sobą przyniosły”.

Owe zbitki elementów systemu kulturowego Polaków wywodzą się z cywilizacji agrarnej, mają swoją otoczkę w anarchizującej demokracji szlacheckiej, zakorzenione są w silnych wpływach tradycjonalistycznego Kościoła katolickiego, przejawiają się w braku zaufania do instytucji państwa, a zarazem w akceptacji egalitaryzmu socjalistycznego, przy niechęci do innych, stałym pielęgnowaniu wspomnień zarówno zwycięstw, jak i klęsk, przy niedostatecznej umiejętności wspólnego działania oraz niskim kapitale społecznym (*Raport Polska 2050*, 2011).

Wewnętrzną niespójność tego systemu kulturowego powodują: spór o przeszłość i jej związek z oceną teraźniejszości i projektowaną przyszłością, ograniczona zdolność do kompromisu, niski stopień tolerancji wobec różnic, niechęć do „innych”, trwałość mitów minionych zdarzeń, wyznaczających współczesne postawy.

W rezultacie splotu tak trwałych a zarazem wznawianych i umacnianych uwarunkowań – użyję tu określenia Henry’ego A. Girouxa – „**przeżywamy poczwórny kryzys: pamięci, refleksyjności, nadziei i podmiotowości**”, który z kolei Ken Wilber nazywa „autopoprawką ewolucyjną”.

Rodzą się tu pytania o swoiście polskie zbitki zbiorowej podświadomości i o to, czy nowoczesny system edukacyjny jest warunkiem koniecznym i szansą na zmianę owych struktur długiego i wciąż odnawialnego trwania?

ZMIANY W POLSKIEJ EDUKACJI

Systematycznie, uporczywie, do umęczenia diagnozujemy stan, zmiany w polskiej edukacji, zagrożenia, jakie niosą ciągłe i gwałtowne w nich przeskoki.

Może najzwięźle i najtrafniej scharakteryzował najnowsze reformy szkoły Piotr Węgleński, profesor, wybitny uczony, były rektor Uniwersytetu Warszawskiego. O zmianach w treściach edukacji publicznej napisał on w artykule *Ewolucja?* – nie bez ironii i przerażenia – „Jest bardziej inteligentny projekt. Czy jedyny wybuch, o którym będą się uczyć dzieci w polskich szkołach, to wybuch w Smoleńsku?” (*„Gazeta Wyborcza”* z 14–15 stycznia 2017 roku). Poniżej zacytuję tylko nagłówki poszczególnych części tego eseju.

- 1) Wynalazek (ale dlaczego dla Niemców?)
- 2) Szczepionki (pół ludzie, pół zwierzęta)
- 3) Gender (pedofilia i kres rodziny)
- 4) Programy (bez Einsteina i „Bolka”)
- 5) Ewolucja (po co, jest kreacjonizm)
- 6) GMO (wynalazek Frankensteina)
- 7) Smoleńsk (ruski zamach na zlecenie)
- 8) In vitro (Stwórca byłby przeciw)

Współcześnie najważniejszą siłą edukacji publicznej są wypowiedzi intelektualistów, dziennikarzy i czołowych polityków przekazywane przez media o szerokim zasięgu. Jako uzupełnienie diagnozy P. Węgleńskiego przytoczę tu tylko jedną z wielu myśli, publicznie wypowiedzianych przez ministra obrony narodowej.

Trzeba sobie jasno uświadomić – nie byłoby tak skutecznego i szybkiego działania, jakie zrealizowało kierownictwo Prawa i Sprawiedliwości [...], gdyby nie obecność kierownictwa PiS 23 grudnia 2016 roku przed ołtarzem Matki Boskiej Częstochowskiej (A. Macierewicz w Telewizji Trwam w styczniu 2017 r.).

CO TRZEBA I MOŻNA ZROBIĆ

Powtórzę tylko wezwanie szerzej rozwinięte na otwarciu Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego w Lublinie we wrześniu 2007 roku. Jak woda do życia potrzebna jest nam, wszystkim pokoleniom, ale najbardziej dzieciom i młodzieży, **alfabetyzacja krytyczna**, to znaczy opanowanie umiejętności czytania świata, jego historii, kultury, przyrody, jego wspólnot i odmienności bez nałożonych na ich obrazowanie filtrów ideologicznych i światopoglądowych. Edukacja krytyczna to zdolność do samodzielnego rozumienia świata i odnajdowania sensu swojego życia oraz jego spełnienia.

BIBLIOGRAFIA

- Archer, M. (1979). *Social origins of educational systems*. Beverly Hills: Sage.
- Aviram, A. (2010). *Navigating through the storm. Reinventing education for postmodern democracies*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Bauman, Z. (2017). Życie, daj mi klawisz „delete”. Wywiad Doroty Wodeckiej z Zygmuntem Baumanem. *Gazeta Wyborcza*, 14–15.01, 19–21.
- Brabazon, T. (2005). *From revolution to revelation. Generation X, popular memory and cultural studies*. Aldershot: Ashgate.
- Brameld, T. (2014). *Edukacja jako siła*. Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- Braudel, F. (2013). *Dynamika kapitalizmu*, Warszawa: Wydawnictwo ALETHEIA.
- Czerepaniak-Walczak, M. (2013). *Fabryki dyplomów czy universitas?*. Kraków: Impuls.
- Fromm, E. (2004). *Ucieczka od wolności*. Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza Czytelnik.
- Giroux, H.A. (2014). *The violence of organized forgetting. Thinking beyond America's disimagination machine*. San Francisco: City Lights Books.
- Gremin, L.A. (1957). *Republic and the school. Horace Mann on the education of free men*. New York: Teacher College Press Columbia University Press.
- Grochowski, P. (red.). (2013). *Netlor. Wiedza cyfrowych tubylców*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Jasińska-Kania, A. (1983). Socjalizacja i rozwój jednostki a rozwój społeczny w teorii krytycznej Jurgena Habermasa. *Colloquia Communia*, 4–5.
- Kasprzak, P., Kłakówna, Z.A., Kołodziej, P., Regiewicz, A., Waligóra, J. (2016). *Edukacja w czasach cyfrowej zarazy*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kłakówna, Z.A. (2014). *Jakoś i jakość. Subiektywna kronika wypadków przy reformowaniu szkoły (1989-2013)*. Kraków: Universitas.
- Kielar, M.B. (2012). *Integralna wizja Kena Wilbera i jej zastosowanie w edukacji*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Kofta, M. (2016). „Życia w różnych kodach” – rozmowa z A. Zawadzka i J. Ostałowskim. *Academia 1*(45) [dostępne on-line].

- Król, M. (2016). Szatański sojusz mas z idiotami. *Gazeta Wyborcza*, 13.08.
- Kwaśnica, R. (2014). *Dyskurs edukacyjny po inwazji rozumu instrumentalnego. O potrzebie refleksyjności*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe DSW.
- Kwieciński, Z. (2007). Potrzeba edukacji krytycznej. W: J. Rutkowiak, D. Kubinowski, M. Nowak (red.), *Edukacja – moralność – sfera publiczna*. Lublin: Oficyna Wydawnicza „Verba”.
- Kwiek, M. (2016). *Uniwersytet w dobie przemian*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lasch, Ch. (2015). *Kultura narcyzmu. Amerykańskie życie w czasach malejących oczekiwań*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie SEDNO.
- Leder, A. (2013). *Prześlona rewolucja. Ćwiczenia z logiki historycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Margalit, A. (1996). *The decent society*. Cambridge: Harvard University Press.
- Melosik, Z. (2002). *Uniwersytet i społeczeństwo. Dyskursy wolności, wiedzy i władzy*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Melosik, Z. (2010). *Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant*. Kraków: Impuls.
- Nussbaum, M.C. (2000). *Women and human development. The capabilities approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M.C. (2011). *Creating capabilities. The human development approach*. Cambridge–Massachusetts–London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Ogburn, F. (1978). Opóźnienie kulturowe, W: W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki (red.), *Elementy teorii socjologicznych*. Warszawa: PWN.
- Raport Polska 2050*. (2011). Warszawa: Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” PAN [dostępne on-line].
- Reykowski, J. (2014). Różnice w mentalności jako źródła ideologicznych konfliktów. *Nauka*, 3 [dostępne on-line].
- Riemann, F. (2005). *Oblicza lęku. Studium z psychologii lęku*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Sawicki, K. (2013). Koncepcja zdolności ludzkich Marthy C. Nussbaum a koncepcja możliwości i aktu Arystotelesa, M.A. Krąpca i K. Wojtyły. Próba porównania. *Zeszyty Społeczne*, 1.
- Szacki, J. (2016). „Będziemy się różnić” – rozmowa z A. Zawadzka i J. Ostalowskim. *Academia*, 1(45) [dostępne on-line].
- Szafraniec, K. (1986). *Anomia – przesilenie tożsamości*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Szafraniec, K. (1990). *Człowiek wobec zmian społecznych*. Warszawa: PWN.
- Szahaj, A. (2015). *Inny kapitalizm jest możliwy*. Warszawa: Książka i Prasa.
- Sztompka, P. (1982). Dynamika ruchu odnowy w świetle teorii zachowania zbiorowego. *Studia Socjologiczne*, 3–4.
- Sztompka, P. (2014). Po Kongresie Kultury Akademickiej. *Nauka*, 2 [dostępne on-line].
- Śliwerski, B. (2009). *Problemy współczesnej edukacji. Dekonstrukcja polityki oświatowej III RP*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Śpiewak, P. (2016). Wywiad w „Faktach po faktach”. 21.03. TVN 24.
- Węgleński, P. (2017). Ewolucja? Jest bardziej inteligentny projekt. Czy jedyny wielki wybuch, o którym będą się uczyć dzieci w polskich szkołach, to wybuch w Smoleńsku?. *Gazeta Wyborcza*, 14–15.01.

- Wilber, K. (2017). *Trump and post-truth. An evolutionary self-correction*. e-book. Integral Life+.
- Wilkinson, R., Pickett, K. (2010). *The spirit level. Why greeter equality makes societies stronger*. New York–Berlin–London: Bloomsbury Press.
- Witkowski, L. (1988). *Tożsamość i zmiana. Wstęp do epistemologicznej analizy kontekstów edukacyjnych*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Witkowski, L. (2010). *Tożsamość i zmiana. Wstęp do epistemologicznej analizy kontekstów edukacyjnych* (2. wyd.). Wrocław: Wydawnictwo DSW.
- Wnuk-Lipiński, E. (1993). *Rozpad połowiczny. Szkice z transformacji ustrojowej*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Zielińska-Kostyło, H. (2005). *Rekonstrukcjonistyczne koncepcje zmiany społecznej poprzez edukację. Antropologia pedagogiczna Theodore'a Bramelda*. Toruń: Wydawnictwo UMK.

THE COLLAPSE OF AN EDUCATING SOCIETY: ARE WE DOOMED TO HELPLESSNESS?

ABSTRACT: According to a well-founded assumption of the parallelism (isomorphism) between the development of individual awareness and a society's cultural development (J. Habermas, L. Kohlberg), common decency is possible only in a "decent society" (A. Margalit). Poland is going through a deep crisis in which an educating society is falling apart and declining. The author identifies two sets of benchmarks (criteria) of good social order. They are 1) the "decatalogue of renewal" generated by the Polish mass social movement of protest in the years 1980-1981, and discussed in detail by P. Sztompka; and 2) the universal catalogue of human capabilities which must be developed to accomplish the fullness of humanity as put forward by M.C. Nussbaum. The two sets of criteria are and can continue to be helpful in assessing the development of societies. Poland's civilisational development is thwarted by a vast system of collective subconscious, which has been consolidated over centuries and involves an ensemble of components identified by the Prognostic Committee at the Polish Academy of Sciences. The authors of the *Poland 2050* report hope that obstacles of this kind can be removed or curtailed, yet such optimism is severely undercut by the currently observable conservative tendencies in the schooling system. These developments are vividly illustrated by an ironic essay about curriculum changes in Polish education authored by eminent scholar Professor P. Węglński and by Minister of Defence A. Maciarenko's "pearl of wisdom" about the special role of Our Lady of Częstochowa in the security of the state. The author outlines a path to restoring individual and collective wisdom and decency by disseminating critical literacy.

KEYWORDS: decline of an educating society, benchmarks of good order and humanity, obstacles to development, worrying reforms, public shows of stupidity, necessity of critical literacy